SCIENTIFIC CONFERENCE OPEN PROCEEDINGS
Global Academic Knowledge Repository

ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИ СОҲАСИДА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ БИЛАН ЎЗАРО ҲАМКОРЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Мавлонов Эркинжон Мирзоқул ўғли
Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси курсанти

https://doi.org/10.5281/zenodo.23501098

Аннотация: Мазкур илмий мақолада вояга етмаганлар ва ёшлар ўртасида содир этиладиган ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда ички ишлар органлари профилактика инспекторларининг умумтаълим мактаблари, лицей ва касб-ҳунар мактаблари билан ўзаро ҳамкорлигининг назарий-ҳуқуқий негизлари таҳлил қилинган. Таълим муҳитидаги девиант хулқ-атвор кўринишларини барвақт аниқлаш, ўқувчиларнинг ҳуқуқий онги ва маданиятини юксалтириш ҳамда профилактик тадбирларни тизимли ташкил этишнинг илмий-амалий жиҳатлари ёритиб берилган.

Калит сўзлар: профилактика инспектори, таълим муассасаси, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси, вояга етмаганлар, идоралараро ҳамкорлик, девиант хулқ, ҳуқуқий тарбия, мактаб инспектор-психологи.

Янги Ўзбекистонда ёш авлоднинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш, уларнинг интеллектуал ва маънавий салоҳиятини юксалтириш, таълим муассасаларида хавфсиз муҳитни таъминлаш давлат сиёсатининг стратегик устуворликларидан бири ҳисобланади [1]. Бугунги шиддатли глобаллашув, рақамлашув ва ахборот хуружлари кучайган даврда ўқувчи-ёшлар онгига турли ёт ғоялар, зўравонлик ва деструктив субмаданиятлар таъсир кўрсатиш хавфи ортиб бормоқда.

Вояга етмаганлар томонидан ёки уларга нисбатан содир этилаётган ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда таълим муассасалари бирламчи ижтимоийлашув маскани сифатида марказий ўрин тутади. Бироқ мактаб ёки касб-ҳунар мактабининг педагоглар жамоаси ушбу вазифани фақат ўз кучлари билан, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар кўмагисиз тўлиқ ҳал эта олмайди. Шу нуқтайи назардан, маҳаллада фаолият юритувчи профилактика инспектори ва таълим муассасалари ўртасидаги узвий, тизимли ҳамкорлик жамиятда барқарор ҳуқуқ-тартиботни таъминлашнинг энг муҳим кафолати бўлиб хизмат қилади [2].

Профилактика инспекторининг таълим муассасалари билан ҳамкорлиги муайян норматив-ҳуқуқий базага таянади. Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги ҳамда «Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида»ги Қонунларида ички ишлар органлари ва таълимни бошқариш

органлари ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш тизимининг асосий субъектлари сифатида мустаҳкамланган [3].

Мазкур субъектларнинг ҳамкорлиги қуйидаги ташкилий йўналишларда намоён бўлади:

Умумий профилактик тадбирларни ташкил этиш: Ўқувчилар ўртасида «Ҳуқуқбузарликлар ва уларнинг оқибатлари», «Кибермакондаги хавфсизлик», «Гиёҳвандлик ва психотроп моддаларнинг салбий оқибатлари» каби мавзуларда мунтазам очиқ дарс, давра суҳбатлари ва интерфаол семинарлар ўтказиш;

Ахборот алмашинуви ва тезкор мониторинг: Дарсларни мунтазам қолдириб келаётган, тарбияси оғир, сурункали оилавий низолар муҳитида яшаётган ёки девиант гуруҳларга қўшилиб қолиш хавфи бўлган ўқувчилар тўғрисида мактаб маъмурияти ва инспектор ўртасида кундалик маълумот алмашинувини йўлга қўйиш [4];

«Мактаб – оила – маҳалла» занжирининг ишлашини таъминлаш: Муаммоли ўқувчиларнинг ота-оналари билан якка тартибда профилактик суҳбатлар ўтказиш, уларнинг масъулиятини ошириш ҳамда оиладаги носоғлом муҳитни бартараф этиш чораларини кўриш [5].

Профессор И. Исмоилов ва М.З. Зиёдуллаевларнинг тадқиқотларида таъкидланганидек, таълим муассасасида профилактика инспекторининг доимий ва самарали иштироки ўқувчилар онгида нафақат жазодан қўрқиш ҳиссини, балки қонунга ҳурмат ва ҳуқуқий дахлдорлик туйғусини шакллантиради [6].

Таълим муассасаси билан ҳамкорлик профилактика инспекторига ҳудуддаги ёшлар муҳитини ичкаридан чуқур ўрганиш, яширин низоларни (шу жумладан, буллинг ҳолатларини) вақтида пайқаш ҳамда ҳуқуқбузарлик содир этилишига замин яратувчи омилларни бартараф этиш имконини беради.

Ўзбекистон Республикаси ички ишлар органлари профилактика инспекторларининг умумтаълим мактаблари, лицей ва касб-ҳунар мактаблари билан ҳамкорлиги бўйича амалиёт таҳлили шуни кўрсатадики, соҳада муайян ижобий натижаларга эришилаётган бўлса-да, мазкур ҳамкорлик тизимида қатор ташкилий-ҳуқуқий ва амалий камчиликлар сақланиб қолмоқда [7].

Бугунги кунда мактабларда хавфсиз муҳитни яратиш ва вояга етмаганлар ўртасидаги салбий ҳолатларни бартараф этишда қуйидаги тизимли муаммолар тўсиқ бўлмоқда:

«Қоғозбозлик» ва ҳисоботбозлик устуворлиги: Мактаб маъмурияти ва профилактика инспектори ўртасидаги алоқалар кўпинча режа-жадваллар тузиш, расмий далолатномалар ва ҳисоботлар алмашиш билан чекланиб қолмоқда. Амалий, жонли мулоқот ва индивидуал ишлар иккинчи даражага тушиб қолмоқда [8].

Бир марталик тадбирларнинг устунлиги: Ўқувчилар билан ҳуқуқий тарғибот учрашувлари кўпинча байрамлар, ойликлар ёки юқори турувчи органларнинг топшириқлари доирасида бир марталик маъруза тарзида ўтказилади. Бундай юзаки учрашувлар ўқувчиларнинг дунёқараши ва хулқига сезиларли таъсир кўрсатмайди.

Муассаса обрўсини сақлашга уриниш (латентлик): Мактаб раҳбарияти ўз таълим даргоҳининг салбий кўрсаткичга эга бўлишидан ёки рейтинг тушиб кетишидан чўчиб, ўқувчилар ўртасидаги жиддий можаролар, муштлашувлар, майда талон-торожлик ва таҳқирлаш (буллинг) ҳолатларини ички ишлар органларидан яширишга, «ички тартибда бости-бости қилиш»га ҳаракат қилади [9].

Инспекторнинг кеч хабардор бўлиши: Профилактика инспектори аксарият ҳолларда низо оғир тан жароҳати, гуруҳий безорилик ёки очиқ жиноятга айланиб, тиббиёт муассасасига мурожаат қилингандан кейингина воқеадан хабар топади. Бу эса барвақт профилактика тамойилини йўққа чиқаради.

Катталиги ва вазифалар кўплиги: Профилактика инспектори зиммасида маҳалла фуқаролари билан ишлаш, муқаддам судланганларни назорат қилиш, оилавий низоларни ҳал этиш ва турли жамоат тадбирларида хизмат ўташ каби ўнлаб вазифалар мавжуд [10].

Таълим муассасасига етарли вақт ажрата олмаслик: Бир инспектор ҳудудида бир нечта умумтаълим мактаби ва касб-ҳунар муассасалари жойлашган бўлиб, уларнинг ҳар бирида мунтазам бўлиш, «хавф гуруҳи»даги ўқувчилар билан шахсан индивидуал ишлаш учун инспекторда жисмоний вақт ва имконият етишмайди.

Таълим тизимида мактаб психологлари ва синф раҳбарлари вояга етмаганларнинг руҳий ҳолатидаги ўзгаришларни энг биринчи бўлиб пайқаши лозим бўлган бўғин ҳисобланади. Бироқ амалиётда уларнинг ҳуқуқий билимлари камлиги ёки инспектор билан кундалик алоқаси йўқлиги сабабли агрессив, тушкун ёки нотинч оила фарзандлари билан ишлашда ягона психологик-педагогик ва ҳуқуқий ёндашув таъминланмаяпти [11].

Мазкур муаммолар профилактика инспекторининг таълим муассасалари билан ҳамкорлигини янгича ташкилий-ҳуқуқий ва рақамли технологияларга асосланган тизимга ўтказиш зарурлигини кўрсатмоқда.

Вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш, таълим масканларида соғлом ва хавфсиз муҳитни яратиш профилактика инспекторлари билан педагогик жамоа ўртасидаги ҳамкорликни сифат жиҳатидан янги босқичга кўтаришни талаб этади. Мазкур ҳамкорлик тизими самарадорлигини ошириш мақсадида қуйидаги илмий-амалий таклиф ва тавсиялар илгари сурилади:

«Электрон мактаб хавфсизлиги» ягона рақамли платформасини ишга тушириш.

Мактаб маъмурияти, синф раҳбарлари ва ҳудудий профилактика инспектори ўртасида реал вақт режимида маълумот алмашинувини таъминловчи идоралараро рақамли модулни жорий этиш лозим. Ушбу тизим дарс қолдириш ҳолатлари, мактаб ичидаги жиддий низолар, буллинг хавфи ёки нотинч оила фарзандлари бўйича маълумотларни тўғридан-тўғри инспектор планшетига етказиш имконини беради, бу эса ахборотни яшириш (латентлик) омилини кескин камайтиради [12].

Ҳуқуқий тарғибот шаклларини интерактив форматларга ўтказиш.Анъанавий, қуруқ маърузалардан воз кечиб, ўқувчиларнинг ёш хусусиятларига мос келувчи интерактив ҳуқуқий викториналар, суд процессларининг симуляциялари («суд ўйинлари»), киберхавфсизлик бўйича амалий тренинглар ва ҳуқуқий дебатларни мунтазам ташкил этиш зарур. Бунда инспектор ўқувчилар билан очиқ мулоқотчи ва ҳимоячи сифатида муносабат ўрнатиши лозим.Синф раҳбарлари, мактаб психологлари ва профилактика инспекторларининг уч томонлама консилиумини йўлга қўйиш. Ҳар бир таълим муассасасида ҳафтада бир маротаба «Хавф гуруҳи»га кирувчи ўқувчиларнинг психологик ва хулқ-атвор динамикасини биргаликда муҳокама қилувчи ишчи гуруҳ фаолиятини расмийлаштириш керак. Муаммо аниқланган заҳоти ота-оналар билан индивидуал суҳбатлар ўтказиш ва зарур ҳолларда оилавий медиация чораларини қўллаш зарур [13]. «Хавфсиз йўлак» ва «Тунги рейд» тадбирларининг таълим муассасаси атрофидаги қамровини кучайтириш.Мактаблар атрофидаги интернет-клублар, компьютер ўйинхоналари, савдо шахобчалари ва кўнгилочар масканларда дарс вақтида ёки кечки пайтларда вояга етмаганларнинг бемақсад юришини чеклаш мақсадида педагогик жамоа, жамоатчилик тузилмалари («Фидокор ёшлар») ва инспекторнинг мунтазам қўшма патруллигини кучайтириш лозим [14].

Профилактика инспекторлари учун ювенал педагогика ва психология бўйича малака ошириш курсларини кенгайтириш.

ИИВ Академияси ва малака ошириш институтларида профилактика инспекторлари учун мактаб ёшидаги болалар психологияси, ўсмирлар инқирози, агрессияни бошқариш ва инқирозли музокаралар олиб бориш бўйича ихтисослаштирилган ўқув модулларини мунтазам ўтиш амалиётини жорий этиш зарур [15].

Хулоса қилиб айтганда, профилактика инспектори ва таълим муассасалари ўртасидаги ҳамкорлик — бу вояга етмаганлар жиноятчилигининг олдини олишнинг энг табиий ва таъсирчан механизмидир. Мазкур фаолиятни расмиятчиликдан холи қилиш, илғор рақамли ахборот тизимлари билан

бойитиш ҳамда педагогик жамоа билан кундалик, ишончли алоқаларни мустаҳкамлаш ўқувчи-ёшларнинг ҳуқуқий маданиятини юксалтиришга, уларни деструктив таъсирлардан асрашга ва жамиятда соғлом, қонунга итоаткор авлодни камол топтиришга мустаҳкам пойдевор яратади.

REFERENCES:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Тошкент: «Ўзбекистон», 2023. – 112 б.
2. Исмоилов И., Абдурасулова Қ.Р. Вояга етмаганлар жиноятчилиги ва унинг олдини олиш муаммолари: Монография. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2016. – 184 б.
3. Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги Қонуни. ЎРҚ-371-сон. 14.05.2014 й. // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – 2014. – № 20. – 222-м.
4. Ўзбекистон Республикасининг «Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида»ги Қонуни. ЎРҚ-263-сон. 29.09.2010 й. // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси (lex.uz).
5. Зиёдуллаев М.З., Матчанов А.А. ва бошқ. Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси: Дарслик. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2020. – 380 б.
6. Исмоилов И., Зиёдуллаев М.З. Ички ишлар органларининг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фаолияти: Дарслик. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2021. – 412 б.
7. Абдурасулова Қ.Р. Криминология: Дарслик. – Тошкент: ТДЮУ нашриёти, 2018. – 344 б.
8. Бобоев Ҳ.Б. Ҳуқуқий маданият ва касбий одоб-ахлоқ қоидалари: Ўқув қўлланма. – Тошкент: Адолат, 2017. – 192 б.

9. Ольвеус Д. Буллинг в школе: что мы знаем и что мы можем сделать. – Москва: Педагогика, 2005. – 168 с.
10. Xayitovich, Y. J. (2021). Admission to the citizenship of the Republic of Uzbekistan in a simplified manner basics and conditions. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(3), 1421-1424.
11. Ғозиев Э.Ғ. Онтогенез психологияси: Назарий-экспериментал таҳлил. – Тошкент: Ношир, 2010. – 360 б.
12. Каримова В.М. Ижтимоий психология: Дарслик. – Тошкент: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, 2012. – 240 б.
13. Xayitovich, Y. D. (2026). TRANSPORT HUQUQI MUSTAQIL HUQUQ TARMOQI SIFATIDA: NAZARIY ASOSLAR, QIYOSIY TAHLIL VA O‘ZBEKISTON QONUNCHILIGINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI. Eurasian Journal of Law, Finance and Applied Sciences, 6(2), 67-71.
14. Змановская Е.В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения): Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – Москва: Издательский центр «Академия», 2004. – 288 с.
15. Юлдашев, Д. Х. (2025). ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИ ХОДИМИНИНГ ИМИЖИНИ ЯХШИЛАШГА ДОИР ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАР. Central Asian Journal of Education and Innovation, 4(8), 93-97.